

SREDNJI VIJEK

JANKO BELOŠEVIĆ

DVA KAMENA SARKOFAGA S CRKVINE U GALOVCU KOD ZADRA

UDK 904:726.829(497.5)"06/07"

Izvorni znanstveni rad

Original Scientific Paper

Primljeno: 13.12.1995.

Received:

Dr. Janko Belošević

HR — 23000 Zadar

Odsjek za arheologiju

Filozofski fakultet u Zadru

Obala kralja Petra Krešimira IV. 2

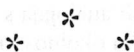
Autor objavljuje dva sarkofaga izrađena od spolija antičke arhitekture, otkrivena na arheološki kompleksnom nalazištu Crkvini u selu Galovcu kod Zadra. Budući da su sarkofazi isklesani od antičkih spolija iznimno rijetka pojava na području Dalmacije u odnosu na razmjerno brojne i tipološki karakteristične kasnoantičke, odnosno starokršćanske sarkofage, zavređuju dužnu znanstvenu pozornost. Podrobne opise sarkofaga autor popraćuje grafičkom i fotodokumentacijom, te na temelju provedene analize i datih analogija s ostalim sepulkralnim spomenicima te vrste u Dalmaciji, kao i na temelju okolnosti nalaza, sarkofage s Crkvine u Galovcu okvirno datira u 7. do 8. stoljeće.

U tim su sarkofazima bile pokopane imućnije i društveno uglednije osobe autoktonog romaniziranog i kristijaniziranog ilirskog življa, a u ranom su srednjem vijeku ti sarkofazi ponovo uporabljeni za ukop Hrvata. Ti sarkofazi, po mišljenju autora, potvrđuju postojanje tradicije kulta pokapanja u sarkofazima u vrijeme kasne antike, što u ranom srednjem vijeku prihvaćaju i Hrvati, ali sporadično, samo za ukop osoba najvišeg društvenog sloja.

Na položaju Crkvina u selu Galovcu kod Zadra, jednom od najznačajnijih kompleksnih arheoloških nalazišta dosad sustavno istraženih na području sjeverne Dalmacije, otkriveni su ostaci starokršćanske crkvene i sepulkralne arhitekture koja je sa stanovitim preinakama neprekidno ostala u kultu tijekom srednjeg i novog vijeka.¹ Dolaskom Turaka u ove krajeve sakralni kom-

¹ BELOŠEVIĆ 1993, 122 (bilj. 1). Tamo su dani podaci o tijeku istraživanja lokaliteta Crkvina u Galovcu i navedeni su kronološkim slijedom svi dotad objavljeni radovi o ishodima istraživanja, pa ih stoga pojedinačno na ovome mjestu ne navodimo. Usp. još i radove koji su poslije navedenog vremena objelodanjeni: BELOŠEVIĆ 1993a, 177 i d.; BELOŠEVIĆ 1994, 121 i d.

pleks na Crkvini u Galovcu biva devastiran, a na njegovim ruševnim ostacima u poslijetursko je vrijeme sagrađena manja crkva od koje se očuvala tek temeljna stopa zidova. Uz ostatke arhitekture na Crkvini otkriveno je i obilje zanimljive i vrijedne arheološke građe, među kojom posebno značajne nalaze predstavljaju brojni ulomci starokršćanskog i predromaničkog kamenog crkvenog namještaja. Nađeni su i dijelovi tri prezbiterijalne ograde, jedne starokršćanske i dvije predromaničke, zatim ulomci dva predromanička ciborija, kao i razni ulomci ukrasno-funkcionalnih dijelova starokršćanske i predromaničke arhitekture.² Uz spomenute nalaze, tijekom višegodišnjih sustavnih istraživanja na Crkvini (1979. i 1988.-1991. godine) otkriveno je i veliko groblje od 521 groba, okvirno datirano od 6. do 18. stoljeća.³ Među otkrivenim grobovima, osim kasnoantičke zidane grobnice na svod, gotovo svi ostali grobovi pripadali su srednjem i novom vijeku i imali tipičnu kamenu grobnu arhitekturu, svojstvenu grobovima toga vremena na području Dalmacije. Samo u dva slučaja za ukop pokojnika uzeti su bili kameni sarkofazi izrađeni od antičkih spolija.⁴ Budući da su takvi sarkofazi vrlo rijetka pojava na području Dalmacije, ne samo u gradovima na obali već i na području agera u njihovu zaleđu, to jest na području hrvatske države, u odnosu na razmjerno brojne i tipološki karakteristične starokršćanske sarkofage, smatrali smo korisnim da tim malobrojnim sepulkralnim spomenicima s Crkvine u Galovcu u ovome radu posvetimo dužnu znanstvenu pozornost.

Okolnosti nalaza i opis sarkofaga

Prvi sarkofag na Crkvini u Galovcu otkriven je u drugoj kampanji istraživanja, provedenoj 1988. godine u prostoriji "A", pastoforiji starokršćanske crkve, koja je u predromaničko doba služila kao sakristija. Sarkofag je otkriven 20 cm ispod poda sakristije i na planu groblja označen je kao grob 7/88, a po sistematizaciji kao grob 36.⁵

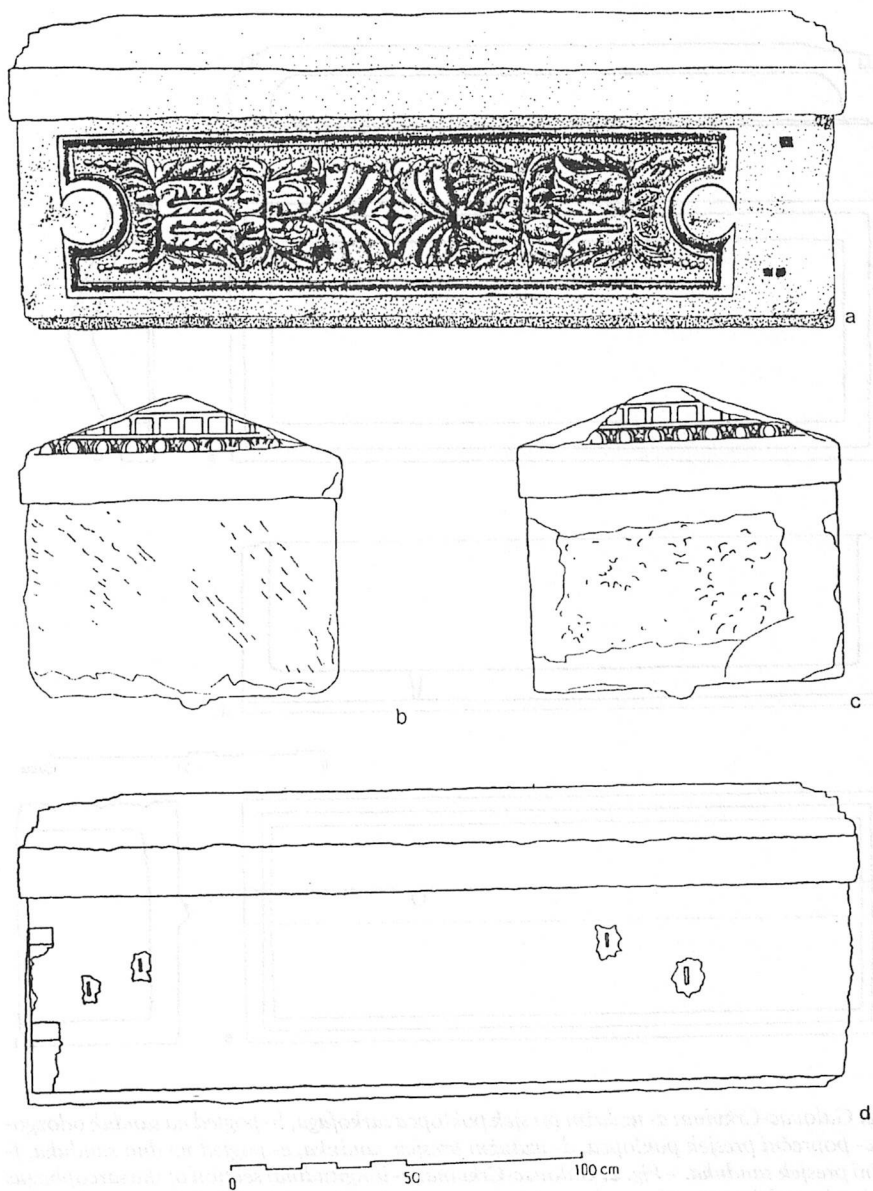
Sanduk sarkofaga isklesan je od arhitrava monumentalne antičke građevine koja je možda imala i kulturni karakter, što se može pretpostaviti na temelju veličine i bogatog ukrasa na arhitravu (usp. grafičku dokumentaciju na sl. 1 i 2, te T. I). Mjere sanduka su sljedeće: dužina 223 cm, širina 90 cm, dubina sanduka 45 cm, visina strana 50 cm, debljina strana oko 10 cm, sa

² BELOŠEVIĆ 1993a, 177 i d.; BELOŠEVIĆ 1994, 121 i d.

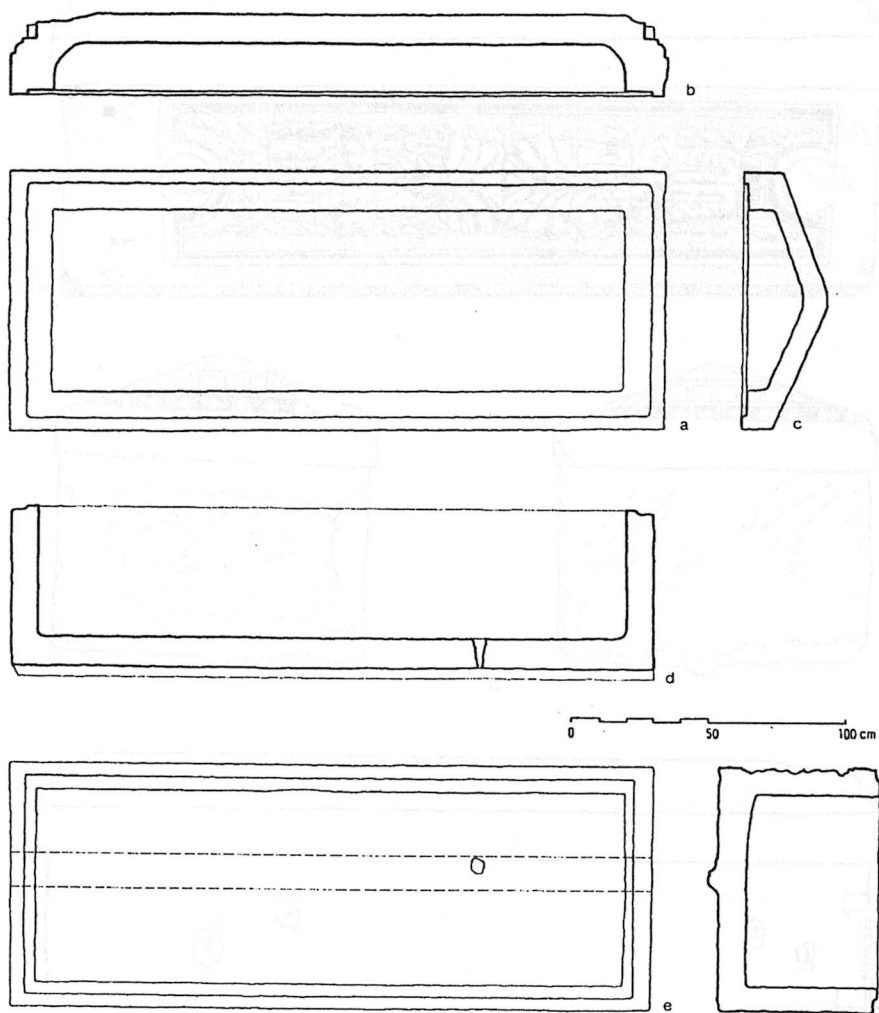
³ BELOŠEVIĆ 1993, 132 i d. Vidi i plan groblja.

⁴ Za preliminarnu objavu sarkofaga usp. BELOŠEVIĆ 1989, 77, T. XIII, 1 i 2, T. XIV, 1 i 2.

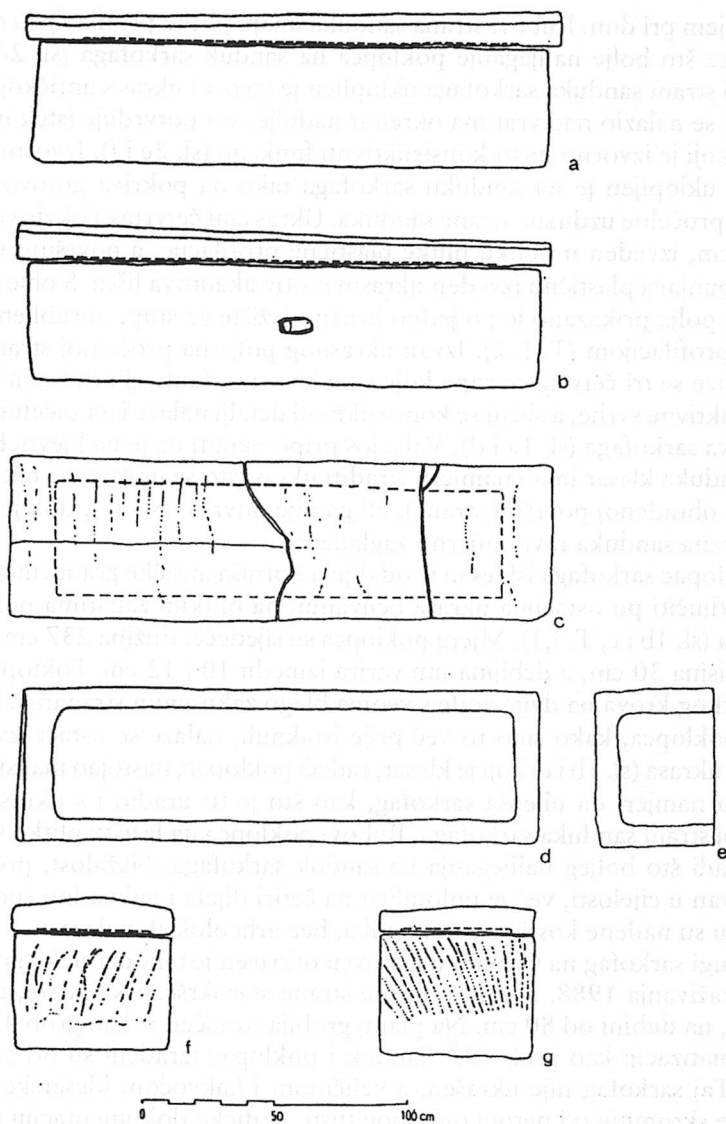
⁵ BELOŠEVIĆ 1993, 132 i d. Uz to vidi i plan groblja.

Sl. 1. Galovac-Crkvina; a: pogled na sarkofag s pročelne strane, b i c: pogled s bočnih strana, d: pogled sa stražnje strane. – Fig. 1. Galovac-Crkvina; a: front-view of the sarcophagus, b and c: side-views of the sarcophagus, d: back-view of the sarcophagus

Sl. 2. Galovac-Crkvina: a- uzdužni presjek poklopca sarkofaga, b- pogled na sanduk odozgora, c- poprečni presjek poklopca, d- uzdužni presjek sanduka, e- pogled na dno sanduka, f- bočni presjek sanduka. – Fig. 2. Galovac-Crkvina: a- longitudinal section of the sarcophagus lid, b- view of the sarcophagus from above, c- vertical section of the lid, d- horizontal section of the trunk, e- bottom view of the trunk, f- side-section of the trunk.

Sl. 3. Galovac-Crkvina: a- pogled na pročelnu stranu sarkofaga, b- pogled na stražnju stranu, c- pogled na sarkofag s poklopcem odozgora, d- pogled na sanduk odozgora, e- bočni presjek sanduka, f i g- pogled na bočne strane sarkofaga. – Fig. 3. Galovac-Crkvina: a- front-view of the sarcophagus, b- back-view of the sarcophagus, c- view from above of the lidded sarcophagus, d- view of the sarcophagus from above, e- side-section of the trunk, f and g - side-views of the sarcophagus.

zadebljanjem pri dnu. Rubovi strana sanduka imaju plitku profilaciju u obliku slova L, za što bolje nalijeganje poklopca na sanduk sarkofaga (sl. 2d). Na pročelnoj strani sanduka sarkofaga uklopljen je izvorni ukras s antičkog arhitrava koji se nalazio nad vratima okrenut nadolje, što potvrđuje istek na dnu sanduka koji je izvorno imao konstruktivnu funkciju (sl. 2e i f). Izvorni ukras arhitrava uklopljen je na sanduku sarkofaga tako da pokriva gotovo cijelu površinu pročelne uzdužne strane sanduka. Ukras čini četvrtasti okvir veličine 190x45 cm, izveden u obliku plitke plastične profilacije, a površinu unutar okvira ispunjava plastično izveden ukrasni motiv akantova lišća. S obje strane ukrasnog polja prikazano je po jedno kružno ležište za stup, obrubljeno plastičnom profilacijom (T. I, 2). Izvan ukrasnog polja na pročelnoj strani sanduka nalaze se tri četvrtaste rupe koje su u izvornoj funkciji arhitrava služile u konstruktivne svrhe, a slični se konstruktivni detalji nalaze i na začelnoj strani sanduka sarkofaga (sl. 1a i d). Valja još pripomenuti da je na lijevoj bočnoj strani sanduka klesar imao namjeru izraditi ukras (što se uočava na tek grubo zubačom obrađenoj površini strane), ali ga nije dovršio (sl. 1c), dok je desna bočna strana sanduka ravnomjerno zaglađena.

Poklopac sarkofaga isklesan je od dijela korniša antičke građevine, što se može zaključiti po ostacima ukrasa očuvanim na plitkim zabatima poklopca sarkofaga (sl. 1b i c, T. I,1). Mjere poklopca su sljedeće: dužina 237 cm, širina 91 cm, visina 30 cm, a debljina mu varira između 10 i 12 cm. Poklopac ima oblik plitkog krova na dvije vode s veoma blago zakošenim stranama. Na zabatima poklopca, kako smo to već prije istaknuli, nalaze se ostaci izvornog antičkog ukrasa (sl. 1b i c) koji je klesar, radeći poklopac, nastojao maksimalno očuvati u namjeri da uljepša sarkofag, kao što je to uradio i s ukrasom na pročelnoj strani sanduka sarkofaga. Rubovi poklopca na ležištu plitko su profilirani radi što boljeg nalijeganja na sanduk sarkofaga. Nažalost, poklopac nije očuvan u cijelosti, već je polomljen na četiri dijela i naknadno spojen. U sarkofagu su nađene kosti više pokojnika, bez arheoloških nalaza.

Drugi sarkofag na Crkvini u Galovcu otkriven je također u drugoj kampanji istraživanja 1988. godine, s južne strane starokršćanske crkve, u visini narteksa, na dubini od 80 cm. Na planu groblja označen je kao grob 43/88, a po sistematizaciji kao grob 69.⁶ Sanduk i poklopac izrađeni su od antičkih spolija. Taj sarkofag nije ukrašen, a veličinom i kakvoćom klesarske izrade mnogo je skromniji od netom opisanog (usp. grafičku dokumentaciju na sl. 3 i T. II). Mjere sanduka sarkofaga su sljedeće: dužina 190 cm, širina 57 cm, visina strana 55 cm, dubina sanduka 35 cm, debljina stijenki od 8 do 10 cm. Mjere poklopca sarkofaga su: dužina 198 cm, širina 62 cm, visina 14 cm, debljina 10 cm. Uzdužne stijenke sanduka sarkofaga klesarski su dobro

⁶ BELOŠEVIĆ 1993.

obrađene i jednakomjerno zaglađene, dok su bočne strane samo grubo zubačom obrađene (vidi grafičku dokumentaciju na sl. 3). Na rubovima strana sanduka samo se djelomice uočava plitka profiliranost za što bolje nalijeganje poklopca na sanduk sarkofaga. Poklopac sarkofaga ima oblik jedva primjetnog plitkog krova na dvije vode (sl. 3f) s profiliranim rubovima, za što bolje nalijeganje na sanduk sarkofaga. Nažalost, nije očuvan u cijelosti, već je polomljen na tri dijela. U sarkofagu su nađene kosti jednog pokojnika *in situ* i lubanja jednog pokojnika, bez arheoloških nalaza (T. II,1).

Nakon sažetih opisa i iznijetih podataka o veličini, položaju nalaza i sadržaju sarkofaga otkrivenih na Crkvine u Galovcu, nameće se više pitanja u svezi s tim skupim grobnicama koje su za svoja posmrtna počivališta sebi mogli pribaviti samo imućniji i društveno ugledniji pojedinci. Jedno od važnijih pitanja svakako je utvrđivanje vremena kada i gdje su sarkofazi izrađeni, tko su bili njihovi naručitelji, gdje su sarkofazi izvorno stajali i kada su sekundarno uporabljeni. Na neka od navedenih pitanja pokušat ćemo barem djelomice odgovoriti u nastavku rada, jer za precizne i znanstveno argumentirane odgovore ne raspolazemo dostatnim dokazima.

Pokapanje u sarkofazima u ranom srednjem vijeku uočava se samo na kompleksnim arheološkim nalazištima na području Dalmacije, na kojima postoji kontinuitet crkvene arhitekture i kulta pokapanja od starokršćanskog vremena do u rani srednji vijek. Među takva nalazišta ubrajaju se skoro svi značajniji starohrvatski lokaliteti na tlu Dalmatinske Hrvatske, pa tako i Crkvinu u Galovcu.⁷

Za proučavanje problema kontinuiteta crkvene arhitekture i kulta pokapanja u sarkofazima na području Dalmatinske Hrvatske danas postoji ograničen broj nalazišta koja bi mogla pružiti izvornu arheološku građu za osvjetljavanje te problematike. Naime, sva su najvažnija starohrvatska arheološka nalazišta više ili manje sustavno istražena, ali nažalost bez dovoljne metodološke stručnosti i istraživačke akribije, pa su rezultati tih istraživanja ostali na razini oskudne terenske dokumentacije nedostatne za temeljita znanstvena tumačenja ishoda istraživanja. Taj se nedostatak još i danas osjeća u hrvatskoj arheološkoj znanosti. Spomenut ćemo samo najznačajnija starohrvatska nalazišta kompleksnog karaktera s kontinuitetom trajanja od kasne antike, to jest starokršćanskog vremena, do u rani srednji vijek. Na gotovo svima toga karaktera, uz razne arheološke nalaze bili su otkriveni i starokršćanski kameni sarkofazi ponovo uporabljeni za ukop u ranom srednjem vijeku. Takva su slje-

⁷ U posljednje vrijeme problemu kontinuiteta iz antike u rani srednji vijek crkvene arhitekture i kulta pokapanja u kamenim sarkofazima, znanstvenu pozornost posvetio je RAPANIĆ 1987. To je iznimno važan problem ne samo za osvjetljavanje crkvene arhitekture, plastike i skulpture, te kulta pokapanja u sarkofazima, već je bitan i za upoznavanje razvoja materijalne i duhovne kulture Hrvata na tlu Dalmatinske Hrvatske uopće.

deća nalazišta: Crkvina u Biskupiji kod Knina, Kapitul kod Knina, Sv. Luka na Uzdolju kod Knina, Sv. Spas na vrelu Cetine, Rižinice kod Solina, Sv. Juraj na Putalju u Kaštel Sućurcu, Sv. Marta u Bijaćima kod Trogira, Sv. Lovro u Šibenskom Donjem polju, Crkvina u Ždrapnju kod Skradina, Bribirska glavica (antička *Varvaria*), gdje su ubicirani, ali još neistraženi ostaci starokršćanske sepulkralne i ranosrednjovjekovne crkvene arhitekture; Crkvina u Žažviću kod Bribira, Biograd na moru - katedrala, crkva Sv. Marije i župna crkva Sv. Asela i Ambroza u Ninu, Sv. Andrija u Zatonu kod Nina i Begovača u Biljanima Donjim kod Zadra.⁸

Mnoga od navedenih nalazišta zbog nedovoljno stručno vođenih istraživanja nisu u cijelosti istražena, a rezultati istraživanja samo su preliminarno objavljeni. Iz tih su razloga na nekima od njih nakon kraja drugog svjetskog rata provedena revizijska istraživanja,⁹ a na nekima se istražuje još i danas.¹⁰ Provedena revizijska istraživanja dala su značajne arheološke rezultate i omogućila ispravke i dopune u znanstvenom tumačenju složene arheološke problematike pojedinih nalazišta koja se, na temelju prije provedenih istraživanja, nije mogla temeljito znanstveno osvijetliti.¹¹ Zato bi nužno i korisno bilo da se revizijska istraživanja provedu na onim kompleksnim starohrvatskim lokalitetima na kojima se s pravom mogu očekivati arheološki

⁸ Na spomenutim kompleksnim starohrvatskim lokalitetima sa starokršćanskim horizontom, preslojenim starohrvatskim etničkim supstratom, otkriveni su antički sarkofazi sekundarno upotrijebljeni za ukop hrvatskog življa u ranom srednjem vijeku (MARUN 1899; MARUN 1928). Tom su problemu znanstvenu pozornost posvetili RAPANIĆ 1982, VEŽIĆ 1985, BUŠKARIOL 1988, DELONGA 1990, MIGOTTI 1992 i JAKŠIĆ 1993. Višekratnu uporabu preradbe starokršćanskih sarkofaga u predromaničko doba u Dalmaciji Ž. Rapanić promatra s jedne strane u kontekstu razvoja skulpture, a s druge strane po sadržajnim natpisima uklesanim na sarkofazima. U tim su sarkofazima pokapani svjetovni i crkveni dostojanstvenici. Tako primjerice: sarkofag priora Petra iz Splita, patricija Petra Crnoga iz Poljičkih Jesenica - Sumpetra, te sarkofag kraljice Jelene iz Solina, potom sarkofag nadbiskupa Ivana, sina Tardakova iz Splita, pa nadbiskupa Martina i Lovre iz Splita. Uz navedeno valja još pripomenuti da se pojava ponovne uporabe antičkih sarkofaga zadržala u Dalmaciji ne samo u ranom srednjem vijeku, već se s izvjesnim specifičnostima očuvala sve do naših dana, na što je u svojoj raspravi upozorio CAMBI 1983-1984, 75 i d. Uz podatke koje navodi N. Cambi, valja spomenuti još i primjer odnosa današnjeg pučanstva prema antičkim sarkofazima, a taj je odnos pun pijeteta, jer u svijesti današnjeg čovjeka sarkofazi predstavljaju, osim svoje sepulkralne funkcije, i duhovni prežitak vjerovanja u zagrobni život. Možda su upravo iz tih razloga na recentnom groblju u Novalji na otoku Pagu na moderne grobnice postavljena, kao ukras, a ne za potrebe ukopa pokojnika, tri dobro očuvana starokršćanska sarkofaga koji potječu iz starokršćanskih crkava u Novalji (ŠONJE 1965). S druge pak strane postoji niz primjera da se antički sarkofazi koriste u profane, gospodarstvene svrhe (kamenice za ulje i razne druge svrhe), pa su se zbog toga mnogi očuvali do danas. Isto tako brojni su sarkofazi bili uništeni, jer su upotrijebljeni u razne građevinske svrhe, posebice za gradnju fortifikacija.

⁹ GUNJAČA 1950, 9 i d.; KARAMAN 1930, *passim*; KARAMAN 1955, 209 i d.; GUNJAČA 1956, 21 i d.; GUNJAČA 1960, 201 i d.; JELOVINA – VRSALOVIĆ 1967-1968, 173 i d.; JELOVINA 1987, 23 i d.

¹⁰ BURIC – ČAČE – FADIĆ 1992, 89 i d. Revizijska istraživanja uz crkvu Sv. Lovre u Šibenskom Donjem polju danas izvodi Muzej grada Šibenika.

¹¹ Usp. bilješku 9.

rezultati i gdje to mogućnosti dopuštaju. Isto tako nužno bi bilo poduzeti sustavna istraživanja značajnijih starohrvatskih nalazišta koja još nisu istražena. Jedino će se tako moći doći do arheološke izvorne građe koja će omogućiti nove znanstvene spoznaje i unaprijediti daljnji razvoj hrvatske arheološke znanosti koja se već više godina, uslijed raznih okolnosti, nalazi gotovo u stanju stagnacije.

Nakon osvrta na stanje starohrvatskih kompleksnih nalazišta na kojima su otkriveni starokršćanski sarkofazi uporabljeni za ukop hrvatskoga življa u ranom srednjem vijeku, vraćamo se sarkofazima otkrivenim na Crkvinu u Galovcu. Pokušat ćemo utvrditi vrijeme njihove izrade i dati još neka objašnjenja u svezi s korištenjem tih spomenika. Sarkofazi načinjeni od antičkih spolija, kao što su naši primjerci sa Crkvine u Galovcu, kako smo to već prije istaknuli, iznimno su rijetka pojava na području Dalmatinske Hrvatske, a malobrojni su i u romanskim gradovima na obali. Može se kazati da predstavljaju specifične sepulkralne spomenike u odnosu na razmjerno brojno zastupljene, tipološki i ukrasno-stilski prepoznatljive, premda ponajčešće prerađene starokršćanske sarkofage, uporabljene za ukop u ranom srednjem vijeku.¹²

Osim na Crkvinu u Galovcu, gdje su otkrivena dva takva sarkofaga, jedan je nađen na položaju Begovača u selu Biljanima Donjim kod Zadra,¹³ a jedan na Crkvinu u selu Biskupiji kod Knina.¹⁴ Uz navedene sarkofage načinjene od antičkih spolija s područja Dalmatinske Hrvatske, spomenuti treba i sarkofag isklesan od antičkog kaneliranog stupa, s poklopcem oblika niskog dvostrušnog krova s uklesanim križom, koji je krajem prošlog stoljeća bio otkriven *in situ* uz ranosrednjovjekovnu crkvu Stomoricu (S. Maria de Pusterla) u Zadru.¹⁵ To bi zasad bili svi meni poznati sarkofazi isklesani od antičkih spolija s područja Dalmacije (iako ih je zasigurno bilo više, ali se nisu očuvali), koji su u ranom srednjem vijeku služili za ukop imućnijih i društveno uglednijih osoba.

Usporedimo li međusobno spomenute sarkofage izrađene od antičkih spolija, primijetit ćemo da su samo dva međusobno tipološki gotovo istovjetna, a to su veći sarkofag s Crkvine u Galovcu (T. I) i sarkofag s Crkvine u Biskupiji (T. III). Sanduci oba sarkofaga isklesani su od arhitrava, a poklopci od korniša monumentalne antičke arhitekture. Razlikuju se tek po izvornim ukrasima na spolijama od kojih su načinjeni, a koje su klesari vješto uklopili u sarkofage. Osim te razlike, treba spomenuti da je na stražnjoj strani poklopca sarkofaga s Crkvine u Biskupiji uklesan latinski križ. Manji sarkofag s Crkvine

¹² O prerađenim starokršćanskim sarkofazima u ranom srednjem vijeku: RAPANIĆ 1982, *passim*.

¹³ JELOVINA - VRSALOVIĆ 1981, 68, sl. 27.

¹⁴ VHAD 1896, 72 i d.; VINSKI 1954, 188 i d.; JELOVINA 1976, 21 i d.; WERNER 1978-1979, 228 i d.; DELONGA 1981, 201 i d.; CAMBI 1983-1984, 75 i d.; DRAGIČEVIĆ 1993, 331 i d.

¹⁵ PETRICIOLI 1968, 250 i d., T. XII.

u Galovcu (T. II) i sarkofag s Begovače u Biljanima Donjim su bez ukrasa i bez određenih tipoloških karakteristika, dok je sarkofag otkriven uz crkvu Stomoricu u Zadru tipološki zanimljiv, jer je isklesan iz kaneliranog antičkog stupa i na poklopcu ima uklesan križ.

Nakon iznijetih osnovnih podataka o sarkofazima načinjenim od antičkih spolija, pokušat ćemo sada utvrditi vrijeme kada su sarkofazi s Crkvine u Galovcu izrađeni. Nažalost, ne raspoložemo nikakvim određenijim podacima na temelju kojih bi se preciznije moglo odrediti vrijeme njihove izrade, odnosno njihove prvobitne uporabe. Naime, ti sarkofazi nemaju određenih tipoloških karakteristika, niti simbolično-ukrasnih motiva koji bi bili od koristi za njihovo datiranje. Izvjestan oslonac za vremensko određivanje tih sarkofaga ostaju nam samo opće pojave koje prate tradiciju kulta pokapanja u sarkofazima, kao i okolnosti njihova nalaza. Na temelju tih pokazatelja, sarkofage s Crkvine u Galovcu okvirno datiramo u 7. do 8. stoljeće, a tome vremenu, sva je vjerojatnost, pripada i sarkofag s Crkvine u Biskupiji kod Knina. Sarkofag s Begovače u Biljanima Donjim nije bio poblizje određen prilikom prve objave,¹⁶ ali ga Ž. Rapanić ubraja među antičke sarkofage uporabljene za ukop u ranom srednjem vijeku.¹⁷ Sarkofag nađen u atriju crkve Sv. Marije na Crkvini u Biskupiji u stručnoj je pak literaturi određen kao antički,¹⁸ pa čak i kao poganski koji je tripud poslužio za ukop.¹⁹ Možda ne bismo pogriješili ako bismo u 8. stoljeće okvirno datirali sarkofag otkriven *in situ* uz ranosrednjovjekovnu crkvu Stomoricu u Zadru koja se okvirno datira od 8. do 11. stoljeća.²⁰

Predloženu okvirnu dataciju spomenutih sarkofaga želimo kratko pojašniti. Ti sarkofazi, izuzev primjerka iz Zadra, otkriveni su na kompleksnim starohrvatskim nalazištima gdje su najvjerojatnije bili i izrađeni, jer su se antička spolija od kojih su načinjeni nalazila na samim lokalitetima ili u njihovoj neposrednoj blizini.²¹ Pretpostavljamo da su sarkofazi izrađeni u vrijeme

¹⁶ Usp. bilj. 13.

¹⁷ RAPANIĆ 1978, 188.

¹⁸ RADIĆ 1896, 71 i d.

¹⁹ CAMBI 1983-1984, 82 i sl. 11.

²⁰ PETRICIOLI 1968, 226; MARASOVIĆ 1994, 56 i 160.

²¹ Na Crkvini u Galovcu nađena su brojna antička spolija, a otkriveni su i skromni ostaci zidova antičke arhitekture koji se nisu mogli sagledati kao građevinske cjeline. Na tim je ostacima antičke arhitekture potom sagrađen starokršćanski sakralni kompleks s kontinuitetom trajanja do u novi vijek. Značajnija aglomeracija antičke gospodarske arhitekture nalazila se u neposrednoj blizini, ali još nije arheološki utvrđena. Slična situacija bila je i na Begovači u Biljanima Donjim, gdje je na ruševnim ostacima antičke gospodarske zgrade — *villae rusticae* — bila sagrađena starokršćanska crkva, a u ranom srednjem vijeku i starohrvatska crkva oko koje je nastalo veliko groblje. Slične situacije nalazimo na gotovo svim starohrvatskim kompleksnim nalazištima s kontinuitetom trajanja od antike do u rani srednji vijek. Nažalost, ti arheološki lokaliteti, najznačajniji za proučavanje starohrvatske kulture, nisu na zadovoljavajući način istraženi niti dokumentirani.

kada su kamenoklesarske radionice u antičkim urbanim središtima na obali prestale proizvoditi antičke sarkofage uslijed prodora Avara i Slavena. Međutim, tradicija ukopa u sarkofage ostala je i dalje prisutna u svijesti imućnijeg i društveno uglednijeg autoktonog romaniziranog i kristijaniziranog pučanstva na području gradskih astareja, pa su se zbog takvih okolnosti sarkofazi povremeno izrađivali od antičkih spolija. Uz to valja još istaknuti da nema niti jednog primjera među brojnim poganskim i starokršćanskim sarkofazima s područja Dalmacije koji bi bio izrađen od antičkih spolija, pa ta činjenica također potkrepljuje predloženo okvirno datiranje tih sarkofaga u prijelazno razdoblje iz kasne antike u rani srednji vijek.

U sarkofazima s Crkvine u Galovcu nesumnjivo su se i otpočeta, u 7. ili 8. stoljeću, pokapale društveno ugledne osobe. Ti su sarkofazi najvjerojatnije stajali na vidljivom mjestu u nekoj od prostorija starokršćanskog crkvenog kompleksa otkrivenog na Crkvini, a kada su u ranom srednjem vijeku ponovo bili uporabljivi, bili su oku skriveni i ukopani ispod razine zemlje, gdje su i otkriveni. Dvostruku uporabu i slične okolnosti nalaza imali su sarkofag s Begovače u Biljanima Donjim i sarkofag s Crkvine u Biskupiji. Valja još jednom istaknuti da u sarkofazima na Crkvini u Galovcu nije bilo nalaza — u njima su nađene samo razbacane kosti više pokojnika; u sarkofagu s Begovače u Biljanima Donjim, uz dislocirane kosti pokojnika, nađeni su ulomci tri željezna noža,²² dok su jedino u sarkofagu s Crkvine u Biskupiji otkriveni iznimno vrijedni arheološki nalazi koji su omogućili da se uporaba datira u rani srednji vijek. U tom je sarkofagu kostur pokojnika nađen *in situ*. Na njemu je, prilikom otvaranja sarkofaga, bila vidljiva raskošna odjeća koja se nažalost nije uspjela očuvati. Uz noge pokojnika nalazile su se brončane ostruge karolinškog tipa, pozlaćene na vatri, s priborom za zakopčavanje na obuću, datirane u 9. stoljeće, a uz glavu pokojnika nađen je zlatnik Konstantina V. Kopronima (751.-775.).²³ Ispod vrata bio je kuglasti privjesak od agata, nažalost danas izgubljen. Po sadržaju grobnih nalaza to je nedvojbeno jedan od najznačajnijih starohrvatskih grobova dosad otkrivenih na području Dalmatinske Hrvatske, pa se zbog toga taj grob u stručnoj literaturi često pripisuje nekom hrvatskom vladaru.²⁴

Na kraju valja još jednom istaknuti da su sarkofazi s Crkvine u Galovcu rijetki nalazi sepulkralnih spomenika te vrste na povijesnom tlu ranofeudalne hrvatske države — Dalmatinske Hrvatske, te da je njihova kulturno-spomenička vrijednost nedvojbeno velika. Pripadaju prijelaznom razdoblju iz kasne antike u rani srednji vijek i potvrđuju postojanje tradicije kulta pokapanja u

22 JELOVINA — VRSALOVIĆ 1967, 77 i d., T. IX.

23 WERNER 1978-1979, 79 i d.; DELONGA 1981, 228 i d.

24 RADIĆ 1896, 72 i d.; DRAGIČEVIĆ 1993, 331 i d.

LITERATURA

- BELOŠEVIĆ 1989 J. Belošević, Prethodni izvještaj o rezultatima istraživanja lokaliteta "Crkvinu" u selu Galovcu kod Zadra, RFFZd, 15, 71-81.
- BELOŠEVIĆ 1993 J. Belošević, Ishodi pete, završne kampanje istraživanja lokaliteta Crkvine u selu Galovcu kod Zadra, RFFZd, 18, 121-142.
- BELOŠEVIĆ 1993a J. Belošević, Dva predromanička ciborija iz Crkvine u Galovcu kod Zadra, RFFZd, 19, 177-216.
- BELOŠEVIĆ 1994 J. Belošević, Ograda svetišta ranokršćanske crkve Sv. Bartolomeja sa Crkvine u Galovcu kod Zadra, RFFZd, 20, 121-144.
- BURIĆ — ČAČE — FADIĆ 1992 T. Burić — S. Čače — I. Fadić, Sv. Juraj od Putalja — istraživanja 1988.-1990. godine, Obavijesti, 24/1, 89-94.
- BUŠKARIOL 1988 F. Buškariol, Istraživanja don Luke Jelića u Biogradu na moru na položaju Glavica, Biogradski spomenici, I, PPUD, 27, 21-53.
- CAMBI 1983-1984 N. Cambi, Il reimpiego dei sarcofagi romani in Dalmazia, Marburger Winckelmann-Programm, 75-92 (Marburg).
- DELONGA 1981 V. Delonga, Bizantski novac u zbirci Muzeja hrvatskih arheoloških spomenika u Splitu, SHP, ser. III, sv. 11, 201-228.
- DELONGA 1990 V. Delonga, Kameni spomenici s "Begovače" u Biljanima Donjim kod Zadra, SHP, ser. III, sv. 20, 85-110.
- DRAGIČEVIĆ 1993 M. Dragičević, Odora i znamenje hrvatskoga kralja, Hrvatska obzorja, 1/1, 331-336 (Split).
- GUNJAČA 1950 S. Gunjača, Revizija iskopina u Biskupiji kod Knina godine 1950., LjJAZU, 57, 9-51.
- GUNJAČA 1956 S. Gunjača, Oko revizije iskopina u Biskupiji, SHP, ser. III, sv. 5, 21-32.
- GUNJAČA 1960 S. Gunjača, Radovi na Crkvinu u Biskupiji godine 1957., LjJAZU, 64, 201-218.
- JAKŠIĆ 1993 N. Jakšić, Preživjele ranokršćanske crkve u srednjovjekovnoj ninskoj biskupiji, Diadora, 15, 127-144.
- JELOVINA 1976 D. Jelovina, Starohrvatske nekropole (Split).
- JELOVINA 1987 D. Jelovina, Starohrvatska crkva u Bijaćima, Kaštelanski zbornik, 1, 23-29 (Kaštela).
- JELOVINA — VRŠALOVIĆ 1968 D. Jelovina — D. Vrsalović, Sv. Marta, Bijaći kod Trogira - arheološka revizija 1967. i 1968. godine, AP, 10, 173-176.
- JELOVINA — VRŠALOVIĆ 1981 D. Jelovina — D. Vrsalović, Srednjovjekovno groblje na "Begovači" u selu Biljanima Donjim kod Zadra, SHP, ser. III, sv. 11, 55-134.
- KARAMAN 1930 Lj. Karaman, Iz kolijevke hrvatske prošlosti (Zagreb).

- KARAMAN 1955 Lj. Karaman, O reviziji iskopina u Biskupiji kod Knina, SHP, ser. III, sv. 4, 209-219.
- MARASOVIĆ 1994 T. Marasović, Graditeljstvo starohrvatskog doba u Dalmaciji (Split).
- MARUN 1898 L. Marun, O najznamenitijim starohrvatskim grobovima na groblju otkrivene biskupijske bazilike S. Marije u Biskupiji kod Knina, SHP, 4/3 i 4, 113-118.
- MARUN 1927 L. Marun, Ruševine crkve Sv. Luke na Uzdolju kod Knina s pisanom uspomenom hrv. kneza Mutimira, SHP, 1/3 i 4, 272-315.
- MIGOTTI 1992 B. Migotti, Antičko-srednjovjekovni sakralni kontinuitet na području Dalmacije, OA, 16, 225-249.
- PATSCH — MARUN 1895 K. Patsch — L. Marun, Plohozebe sarkofaga (u kninskom muzeju) našaste medj ruševinami bazilike na rimskokatoličkomu groblju u Biskupiji, SHP, 1/2, 97-102.
- PETRICIOLI 1968 I. Petricioli, Crkva Stomorica (S. Maria de Pusterla) u Zadru, Diadora, 4, 247-269.
- RAPANIĆ 1982 Ž. Rapanić, Dva splitska ranosrednjovjekovna sarkofaga, ARR, 8-9, 233-258.
- RAPANIĆ 1987 Ž. Rapanić, Predromaničko doba u Dalmaciji (Split).
- ŠONJE 1965 A. Šonje, Altchristliche Basiliken in Novalja, Akten des VII Internationalen Kongresses für Christliche Archäologie, 697-709 (Trier).
- VEŽIĆ 1985 P. Vežić, Sklop župne crkve Sv. Asela bivše katedrale u Ninu, SHP, ser. III, sv. 15, 201-215.
- VHAD Viestnik Hrvatskoga arheološkoga društva, 13/2, 61-62 (Zagreb).
- VINSKI 1954 Z. Vinski, Nešto o datiranju starohrvatskih arheoloških nalaza, Peristil, 1, 188-199 (Zagreb).
- VINSKI 1970 Z. Vinski, Zu den Waffenfunden im Bereich des Altkroatischen Staates bis zum Jahre 1000, I, Miedzynarodowy kongres arch. slowianskiej (1965), tom III, 146-158 (Warszawa).
- WERNER 1978-1979 J. Werner, Zur Zeitstellung der altkroatischen Grabfunde von Biskupija—Crkvina (Marienkirche), Schild von Steier, 15-16, 228 i d. (Graz).

*Summary*TWO STONE SARCOPHAGI FROM CRKVINA IN GALOVAC NEAR
ZADAR

Published in this article are two early mediaeval sarcophagi made of Roman architectural spolia, found at the complex archaeological site Crkvina in the village of Galovac near Zadar. Special scholarly interest is attached to them for their being a rare instance in the mediaeval archaeology of Dalmatia, renowned otherwise for its numerous late Antique and early Christian sarcophagi. A detailed description and analysis of the sarcophagi, together with comparison to other related sepulchral monuments is given, accompanied with abundant photo- and graphic documentation. In view of the above-mentioned data and the archaeological context as well the sarcophagi are dated to the 7th or 8th century. Both the wealthier and noble representatives of the autochthonous romanized and christianized Illyrian population were buried in them, while in the Middle Ages they were used by the Croats. They accordingly attest to the continuity of tradition in the sepulchral cult during late Antiquity, shared also by the Croatian dignitaries in the Middle Ages.

According to the above, the sarcophagi from Galovac should be considered worthy archaeological specimens and highly enlightning as regards the spiritual and cultural heritage of the Croatian people in their early mediaeval feudal state — Dalmatian Croatia.

Translated by: *Branka Migotti*

1

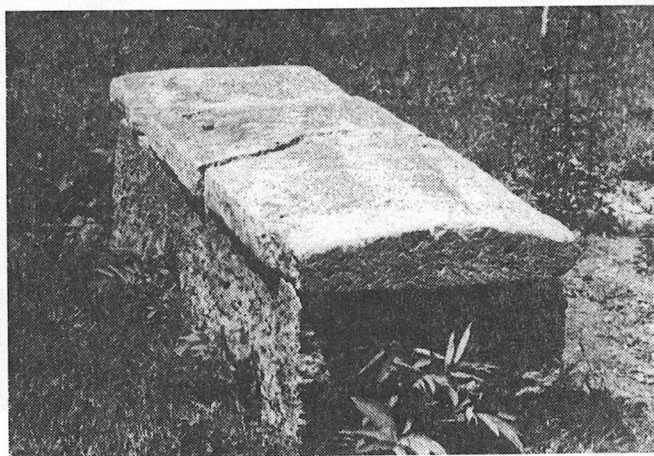

2

Tablica 1. Galovac-Crkvina: 1- pogled na sarkofag in situ, 2- pogled na pročelni dio sarkofaga. – Table 1. Galovac-Crkvina; 1- view of the sarcophagus in situ, 2- front-view of the sarcophagus.

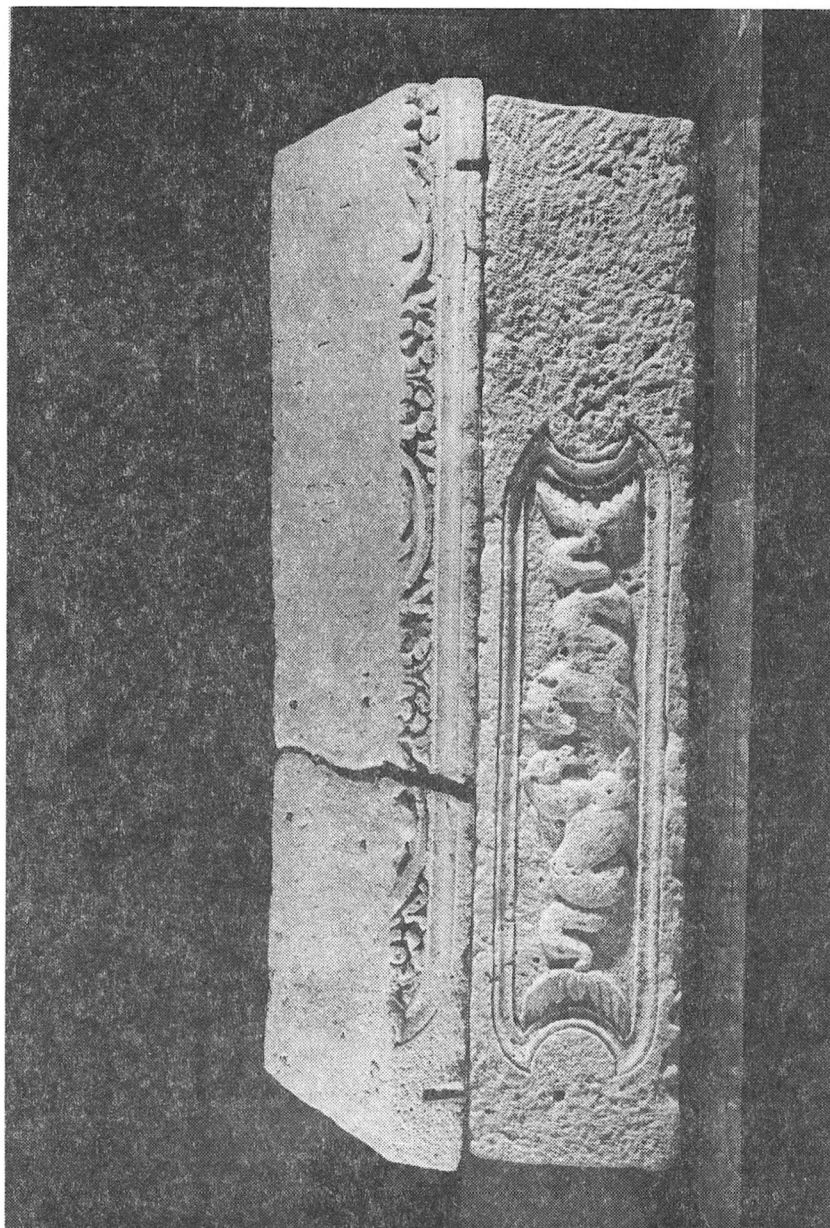

1

2

Tablica 2. Galovac-Crkvina: 1- pogled na sarkofag in situ, 2- pogled na sarkofag s poklopcem. – Table 2. Galovac-Crkvina; 1- view of the sarcophagus in situ, 2- view of the lidded sarcophagus.

Tablica 3. Biskupija-Crkvina, sarkofag otkriven u atriju crkve Sv. Marije. – Table 3. Biskupija-Crkvina, sarcophagus discovered in the atrium of the church of St. Mary.